42

Shri Raghunatha Temple MSS. Library,
JAMMU

No. ४६ ग-१

Title रसमञ्जरी

Author शालिनाथः

Extent ५२ पत्र Age सं. १९८९

Subject आयुर्वेद

रस मञ्जरी

नं. ३२७५

नं. नया ४७

[illegible]

ॐश्रीगणेशायनमः श्रीधन्वंतरायनमः यत्कुंडमंडलम्म
१ स्वारिविंदुपातालसपत्तिनिभ्रत्तात्तलितालिर्मलसइं
जितेनविनिहंत्तिनवेंद्रनीलसंकासर्वांगणाधिपतिःशिव
मातनोत् १ इंदिंदिरीभवतियच्चरणारविंदद्वंद्वेपुरंद
रनःसुरदेवतानाम् वंदेरूतांताकलयन्तांसकिरीटको
टिंश्रीसारदाभवतुसाभवपारदावः २ श्रीवैद्यनाथत
नयःसनयःसुशीलःश्रीहर्षलिलाप्यइतिविश्रुतनामा
धेयः तेनावलोक्यविविधविविधान्प्रबंधान्स्मार
म्यमेष्ठकृतिनारसमंजरीयम् ३ सन्मधुव्रतवृंदा
नांसततंचित्तहारिणी अनेकरससंपूर्णायंक्रियतेरसमं
जरीयं ४ हरतिसकलरोगान्मूर्छितोयोनराणांवि
रतिकिलवक्रःखेचरत्वंव्यजेन सकलरसमनीद्र

जेवेन:

वलैर्व्वत्तेजसां पुंजः

वीर्यातिशंसंभवीजं सजयातिभवसिं ह्योपारदः पारदो वर
५ तेजोमयगांकमौलेः सो ड्स्वनेव तेजसा बुधैः
अजरामरत्वविनश्वरा नकल्पतरू तरसे स्वरवंदे ६
यो नवेत्ति ह्रुपाराशिम्रशा हरिहरा कम्र तथा चिकि
त्सां कुरुते सवे यो हास्पगाव्रजेद् ७ भुवोकेन्धनमहा
राशिपद्म दहति पावकः तथ प्राल्यगतः सत्तो रोगाद्दो
षसमुद्भवात् ८ गुरुसेवां धनाकर्मप्रकुर्वन्मूढ
चेतनः सयाति निःफलं कर्म सत्वपन्नवध्येय प्याधन
म् ९ विद्यांग्रही न्नामिध्यतिचौपाछ्रुज्ञवला ह्वला सम्यग
त् नन्नेषांसिध्यनो किंचिन्मारामंत्रोषधपादकुर
१० मंत्रासिद्धो महावीरो निश्चलः शिववन्सलः द
वीमिन्नः सन्नावीरादेवनायागनम्परः ११ सर्वशास्त्र

रस मं॰ विशेषतः कुशलो रसकर्मणि एवंलक्षणसंयुक्तो रसवि॥
२ द्यागुरुःभवेत् १२ शिष्योनिजगुरोर्भक्तः

१

त्रिपलं शुद्धसूतस्य तालस्तु सूततुल्यकः शुद्धगंधकम् कन्यानीरेण सं
मर्द्यं दिनमेकं निरंतरम् ततः धत्तूरद्रवैर्जंबीरैर्दिनैकं मार
येत्पुटात् अन्यमतम् भुजंगवल्लीनीरेण मर्दितं पारदो
दृढम् कर्कोटीकंदमूषायां संपुटस्थं पुटेद्गजे भस्म
तां योगवाहं स्यात्सर्वकर्मसु योजयेत् अन्यप्रकारः
श्वेतांकोल्लटवारि सूतो मर्द्यो दिनत्रयम् पुटितं चांधमूषा
सूतो भस्मत्वमाप्नुयात् प्रत्यहं हरितालिकां पंचभद्रायेन्मधुस
र्पिषां तावात्तस्य ततो नावह्नौ भुवि शक्तो निमानवः अ
प्यरससिंदूरिकरणं फलमात्ररसं शुद्धं तावन्मात्रं तु गंध
कम् विधिवत्कज्जलीकृत्य न्यग्रोधांकुरवारिभिः भावना
त्रितयं दत्वा स्थालीमध्ये निधापयेत् दद्यात्तदनु मंदा
ग्निं भिषक्कुर्यामचतुष्टयम् जायते रससिंदूरं तरुणारुण

रसमंज० रासेन्द्रिभस्म अनुपानविशेषेण करोति विविधान् गुणान्
अन्यप्रकारः चपलेन समं सूतो निर्गुंडीरसमर्दितम् (गंधकपिपली॰=
3 पाचिते वालुकेयंत्रे रक्तं यस्य प्रजायते सूताद्विगंधकं सूतं
तमन्तिकाद्भूतसत्वकम् गंधतुल्यं विमर्द्याथ दिनं निर्गुं
डीकाद्रवैः स्थापयेद्वालुकायंत्रे काचकूप्यां विपाचयेत्
अंधमूषागतं चाथ गडुकायंत्रकोष्ठिनम् पक्वं संजाय
ते भस्म दाडिमीकुसुमोपमम् अन्यमथ ष्टपक्वकृतं
समं कृत्वा पारदं गंधकं तथा वनसार घृमसार स्फटि
कं यामममात्रिकम् निंबूनीरेणसंमर्द्य काचकूप्यां विपा
चयेत् मुखे पाषाणघटिकां दत्वा मृद्वंग्निशोषयेत् स
प्तभिर्मृत्तिकावस्त्रैः यकूपीं सशोष्य वेष्टयेत् तभिदायां
मृदस्यात्कूपिका संनिवेशयेत् हरयोत्सिकत्ताम्रे

अंडा २२ गज ७ ८ गोलापाई

नागलं मंत्तिमां भियकु निवेस्य चूल्यां दृढं मंदमध्यखर
क्रमात् प्रज्वाल्य द्वादशं जामं स्वांगशीतलासमुद्धरेत्
स्फोटयित्वा पयुक्तानां मूर्छ्छलग्नवलिं त्यजेत् अथ स्कं
रससिंदूरं सर्वकर्मशु योजयेत् अन्यच्च पक्वमूषाग
तं सूतं गंधकं वाजहरुत्तरम् तुल्यांसं चूर्णितं कृत्वा का
कमाची द्रवं पुनः ताभ्यां चतुर्गुणां देयं द्रवं मूषा निरु
ध्यच पाचयेगडुकायंत्रे क्रमवृद्धाग्निनादिनम्
आरक्तं जायते भस्म सर्वयोगेषु जोययेत् अन्यप्रकारः
टंकसा मधुकाचाप्यड स्वर्णगुंजार्गडो रसः मर्दयेत्संग
जद्रावैर्दिनैकं वान्यसेत्पुनः धात्रोभस्मत्वमाप्नोति
शुद्धः कष्टरसं निभम् अन्यप्रकारः पिष्टं पाशुपादः प
गाढम मलं वज्रां खुनानेकशः सूतं घातु पुतं घटीक

रसमंज. चलितंतंनसंपुटरोधयेत् अंतःस्थंलवणस्यचतलेप्र
ज्वाल्यवन्हिंहठात् रसेंद्राहमर्पयेद्भूकुंदधवलंतनसमे.
५ परिस्पर्शनैः तद्दलद्विनंपिलवंगसहितंप्रातःचभुंजीतो
भुंजे ऊर्द्धरेचयान्निद्धियामामशाकतन्नपेयंजलंपीत्वा
लं एतद्धन्निचवन्हूसावाधिर्विषंपरामास्तिकंमासि
कम् शैलोत्थंगरलंमृगेन्द्रकुंलीमृतंचन्तत्कालि
कम् अप्यरसमर्दनमात्रः मेचनास्वचार्हिंगुलस्य
नंमर्दयेद्रसं नष्टपिष्टंतन्नक्षोलेहिंगुनावेष्टयेवहिः
पचलवणायंत्रस्थंस्लैकंचंडवन्हिना ऊर्द्धलग्नंसमा
दायद्दढवस्त्ररावेष्टयेत् उर्द्धोतोगंधकंतुल्यंदत्वा
सोमानलेपेयेत् जीर्णेगंधेपुनर्देयंषड्डिवीरेसमंस
मम् पडुयोगंधकाजिर्णेमृछिन्नोरोगहाभवेत्

लोहपात्रेण प्यालात्रेपलैकं सशुद्धगंधकं मृदुवह्निना
द्रुते तस्मात् सशुद्धसूतपलत्रयम् क्षिप्त्वालेपयेकि
चिलोहदूर्व्यानन्तपुनः गोमयेकदलीपत्रेणस्योपरिवि
टालयेत् इत्येवंगंधवंधं च सर्वरोगेषु योजयेत् मा
रितं देहासिध्यर्थं मूर्छितं व्याधिनाशने सम्यस्मकाचि
द्रोगदेहार्थे मूर्छितं बुधैः अथ रसमृतलक्षणाख्य स्था
ईत्वं च धनत्वं च चापल्यं गुरुत्वं तेजसम् यस्यैतानि न दृ
श्यंते तं विद्यात् मृतं रसं के रससूतपादांशपडसवर्सा विष्टी
कृत्वो गंधकयोगतश्च तुल्यांशगंधैः पुटितः क्रमेण
निर्वीर्जनामा रिवलरोगहंता वर्जीकृतैरर्भकसत्वहे
मंत्रारार्ककान्नैसहसाधितोयं उक्तः स्वतः शुद्धगंध
हृष्टौ सर्वीजवर्ज्जोप्याधिकप्रभावः रसवीर्यविपाकेषु

रसमंजरी विंद्यात्तुनेन्रसायनम् सेवितो सौजरादेह रोगनाशाय
कल्पते अथ रसपथ्यकथनं कूष्मांडकर्कटीचैवक
5 लिंगकारवेल्लकम् कुसुंभिकाचकर्कोटीकदलीकाकमा
चिका ककारष्टकमेतद्धिवर्जयेद्रसभक्षकः हितंमुद्गा
ढकगोधाज्यंशाल्यन्नंचविशेषतः शाकंपौनार्नवंवास्तू
मेघनादंचचिल्लिकम् सैन्धवंनागरंमुस्तंपथ्यमूलानिम
र्दयेत् अभ्यंगमत्रतैलेनाम्रीयाय पेष्टंच स्पर्शतुना
रूपयौवनसंपन्नसानुकूलाप्ययांभजेत् बुद्धिमाज्ञावलं
कीर्तिश्रमत्वैववयस्तथा वर्द्धतेसर्वएवेनेरससेवावि
धौन्नरणं यस्यरोगस्ययोयामतानेविसालीभवेत्
रसेंद्रोहरतेरोगान्नरकुंजरवाजिनाम् इतिश्रीपंडि
तवैद्यनाथउन्नशालिनाप्याविरचितरसमंजरीरसजा

रसामरसगादिकथनंनामद्वितीयोध्यायः अथरसशु
द्धिमाह गंधकंवज्रगगनवज्राभ्रंतालकंशिला खर्पर
शिखित्थंचविमलाहेममाक्षिका कौशीसंकांतिपा
षाणांवरसांजनहिंगुलं कंकुष्ठंशांखवम्ह्नागटंकणं
चशिलाजतु एतेउपरसंउक्तासोधयेद्व्याधमरये
तः तत्रादौगंधकोत्पत्तिसोधनप्रकारः — — श्वेतद्वी
पेपुराश्वेव्याः क्रीडत्याग्रपितंरजः क्षीराब्धौवितृष्णाता
यडुकूलंरजस्तान्वितम् धौतंजन्मास्यपत्तेनास्मिन्गंध
कवनगंधकंस्मृतम् चतुर्धागंधकः प्रोक्तोरक्तः पी
तोसितोसितः रक्तोहेमक्रियास्रुक्तः पीतश्चैवरसायने
व्रणादिलेपनःश्वेतश्रेष्ठःकृष्णस्तदुर्लभः अशुद्धगं
धकरुतेतत्तिकुष्ठंतापंभ्रमंपित्तरुजांकरोति रूपंसवर्ण

रसमंज० बीजं वलं निहंति तस्मात्स्ऊ द्दिधियोजनीयम् आ।

ज्यभांडे पयादित्विद्याम् यंवस्त्रेणावधयेत् तत्पृष्टे चूर्णि

तं गंधं दत्वा अग्नावेणा रोधयेत् भांडे निःक्षिप्य मृस्यो

तत् ऊर्द्ध्वं पुटं लघु: तन्नो द्वीरे तु गंधस्य प्रयोगे

षु योजयेत् शोधितोसुस्यात् राम्लत्युक्ताषापह:।। राज

अग्निसंदीपने श्रेष्टो वीर्यवृद्धिकरो निच अथगंध

कतैलम् अर्कक्षीर स्नुही क्षीरव स्त्रं लेपन सप्तधा गं

धकं नवनीतेन पिष्ट्वा वस्त्रालिपेत् ताम् तद्वर्त्तिं ज्वलि

तामधोच्चं तां धार्य मधो स्रवम् तैलं पतन्दधो भांडे।

ग्राह्यं योगेषु योजयेत् इति गंधकतैल: स्वेतरक्तपी

तकृष्णा विजा धावज्रजातय: पुंस्त्रीनपुंसकश्चेति

लक्षणेनलक्षयेत् वृत्ताकफलसंपूर्णा: तेजोवत्या

बृहत्तराः पुरुषास्तेसमाख्यातांभेरवविंदुविवर्जितः रेखा
विंदुसमायुक्ता षण्ढोनामस्त्रियःस्मृताः त्रिकोणपत्र
लादीर्घाविज्ञेयांस्तेनपुंसकाः सर्वेषांपुरुषाश्रेष्ठावे
धकारसवेधकाः स्त्रीवज्रदेहेसिद्ध्यर्थंकामत्तेस्युर्न
पुंसकः विषोरसायनोप्रोक्ताःदाखियारोगनाशने
वादादेवैश्यजायावपुस्यंभेसशेयस्वे स्त्रीनरस्त्रीयोगा
स्त= प्रदातव्यंक्लीवलावंतथैवच सर्वेषांसर्वदायोज्यः ७
रुषावलवत्तरा ------ पांडुरोगंपार्श्वपीडाकिला
संदेहसंजनिः रोगानीकंगुरुत्वंच धत्तेकजसरोहि
तम् सप्ताहतात्द्रवक्काथे कौलत्थेवि मलंभवेत् अन्य
व व्याघ्रीकंदगतंवज्रीमृदालिप्तंपुटंपचेत् अहोरा
त्रात्समुधृत्य हयमूत्रेणसेचयेत् वज्रीदाडीरेरागावासि

च्यात्कुलिसं विमलं भवेत् इति वज्रसोधनं त्रिवर्षरू
ढकर्पासमूलमादायपेषयेत् त्रिवर्षनागवल्यानिज
लद्रावैः प्रपेषयेत् तन्गोलके क्षिपेद्वज्रं रुध्वागजपुटे प
चेत् एवंसप्तपुटैःकृत्वाकुलिसंम्रियते ध्रुवम् अन्यप्र
कारः कांस्यपात्रेथमेकस्यमूत्रंवज्रंसमापयेत् त्रिस
प्तकृत्वसंतप्तंवज्रमेवंमृतंभवेत् अन्यच्च त्रिसप्तकृ
त्वः संतप्तंखरमूत्रेणसेवयेत् मत्कुरोत्तनकंपिष्ट्वा
तन्गोलके कुलिसंक्षिपेत् प्रध्मातंवाजिमूत्रेणसिक्तंपु
र्वशुमरगावे भस्मीभवतितद्गुक्तंवज्रवक्रेरुक्तंतनुम्र
आयुष्यंसौख्यजनकंबलंरूपंदंतघ्या रोगवृंदंमृत्यु
हरणंवज्रभस्मभवत्यलम् इतिवज्रमारणम् वैक्रांत
वज्रवैश्यद्वंमानेनजयमूत्रके हिमतन्द्रस्मस्तंजोज्यंवज्र

स्यानेति वदतोः॥ इति वैक्रान्तमारणम्॥ पिनाकं दर्दु
रं नागमभ्रकं च चतुर्विधम्॥ ध्मातं वह्नौ वलं च यं पिना
कं विसृजत्पत्रं भूत्कारं भुजकं कुर्याद्दर्दुरं भेकवत्स्ववत्
वत्तु यं स्ववरं वज्रं न चाग्नौ विकृतं भजेत्॥ तस्माद्वज्रा
भ्रकं ग्राह्यं व्याधिवार्धक्यमृत्युजित्॥ अथ शुद्धाभ्रं नि
हन्त्यायुः व र्धयेन्मारुतं कफम्॥ अहतं तु घं दत्तो मंत्र
मन्दाग्निकृमिवार्धकम्॥ पादाश्योद्या लिसंयुक्तमभ्र
व ध्माकं पचले निरान्वेस्थापयेनीरेत्तां क्रिं त्वमर्दयेद्द
ढम्॥ कांवलाञ्जलिं तलसंवालुकाहरितं च यत्॥ तक्तान्या
भ्रमिति प्रोक्तं सद्भिर्देहसा॥ अथवा वानरीक्वाथे ध्मातं
भ्रं विनीहितं पेत्॥ मर्दितं पानिनाप्युक्तं ध्यान्याभ्राद्
तिरुच्यते॥ इत्यभ्रकशोधनम्॥ धान्याभ्रकस्य भागैकं द्वौ भागौ

रसमंज॰ टंकणस्य च पिष्ट्वा तद् धूमसूतायां हृत्यातीवाग्निनाप
8 चेत् स्वभावशीतलं चूर्णं सर्वरोगेषु योजयेत् अन्य
च्च धात्वाभ्रकं हृतं मर्द्द्यमर्कक्षीरे दिनावधि वेष्ट्या
ये भानुपत्रैश्च चक्राकारं तु कारयेत् कुंजराख्ये पुटे पच्या
त्सप्तवारं पुनः पुनः ततो वटजटाक्वाथैस्तद्वदेयं पुटत्रयम्
म्रियते नात्र संदेहो सर्वरोगेषु योजयेत् अन्यप्रका
भ्र= रः धात्वभ्रकं समादाय सुश्लक्ष्णं पुटत्रयम् तद्वत्पुन
र्विधानीर्क समर्द्द रसे तु प्या नागवल्लीजलैस्सूर्यवल्ली
रैर्दयं पृथक् पृथक् दिनं दिनं मर्द्दयित्वा क्वाथैर्वट
जटोद्भवैः दत्वा पुटत्रयं पश्चात्त्रिपुटी मुशलीजलैः
त्रिगोक्षुरकषायेन त्रिपुटैर्वानदीरसैः मोचकंद
रसैः पाच्यं त्रिवारं कोकिलाक्षरसैः पुटेत्ततो धेनु

हीरादेकंपुटंमकुः उद्धृत्नेनमधुनास्वच्छयासितयान्त
प्या येकमेकंपुटंदेयादभ्रसेव्यस्वान्निर्भवेत् सर्वरो
गहरंव्योममयायन्त्रेयोगवाहकम् कामिनीमदर्पघ्न
ससंपुंस्त्वोपचात्तिना दृष्यमायुकरंस त्कृष्टकुसंता
नकारणाम् अन्यच्च दुग्धंत्रयंकुमार्याद्भुमोत्वङस्तो
पच्चात्तिनो देष्यमायुकरंयुक्तांगपुत्रंन मूत्रकोवटः
संगामजारक्तमेभिरभ्रंसमर्द्दितांसनधापुष्टितं
भस्मजायन्त्रेपद्मरागवत् निश्चंद्रमारितंव्योमरू
पंवीर्यहट तनुं करुनास्यैतन्मत्युजरारोगकदायकम्
स्त्वभ्रकमारणाम् पञ्चस्यातालकंस्विन्नकुष्मांडश
लिलेजलैः चूर्णीटकेष्पयकुत्तेलंभस्मीभूत्तोनदो
षकृत रत्तितालशुद्धि अनास्तिपत्त्ररोगेनभावित्ता

सप्तवारकम् शृंगवेररसैर्वापिविशुध्यन्तिमनःशि
लाः कटुस्निग्धा ---- याविषेताम्रेत्वष्टौदोषाः
प्रकीर्तिता भ्रमोमूर्छाविदाहस्वेदक्लेदनवान्तयः
अरुचिश्चित्तसंताप इतिदोषविषोपमा तस्माद्विशु
द्धंग्राह्यंचताम्रंरोगप्रशान्तये लोहेनवज्रदुग्धे ता
म्रमुद्धाग्निना शुध्यतेनात्रसंदेहोमारणांचाप्यशो
धने ताम्रसोधनम् सूतमेकापागंधंयामंकन्या
विमर्दयेत् द्वयोस्तुल्यंताम्रपात्रेस्थाल्यांगर्भेनिरो
धयेत् मक्षयेन्नात्रसंदेहोसर्वयोगभुजोपयेत् अन्य
प्रकारः चन्द्र्यासेनसूतंताम्रपात्रेणलेपयेत् अम्ल
पिष्टैर्दिवसंणितंमघोर्ध्वदापयेद्वलिंचांगेरीकलागभ
तत माडंग्रामंपचेहृदंभस्मीभूतंताम्रपात्रंसर्वयो

गेष्वुञ्जोजयेत् जंबीररसंसंपिष्टं रसगंधेकापित्तम् (लै)
स्थलपत्ररसावस्यांत्रिपुत्रंजानिपरत्नाम् ताम्रंतिक्तो टे=
प्समधुरंकषायंनेनलंपसम् कफपित्तक्षयंपांडुकु
ष्टघ्नंचरसायनं नाशयेत्शूलमर्शांसिवृत्तमिंद्रुाश
निर्यप्या इतिताम्रमारणाम् राजरीतिस्तत्पादोषंका वंगं
ताम्रंवन्मारयेत्पृथक् ताम्रचक्रसोधनंतेषांताम्रव
त्गुणायकारकम् ताम्रारिष्टिकास्यमारणाम् नागवंग कृष्ट=
गोचगालिनीरविड्ङगंधेन पाचयेत् त्रिवारंशुद्धिमाया
तीसछिद्रहंडिकांतरे इतिनागसोधनम् त्रिभिःकुंभ वंग
पुटैनगोवासीरसविमर्द्दने शशीलोभस्मताम्रेत्तित
ध्रुजःसर्वमेहजित् अथपकोन्यप्रकारः भोभृंगमर्म
गास्त्विंचपत्रंपिष्ट्वाविलेपयेत् तत्रसंविड्ङतेनागेवासा

 मार्गसंभवम् तारं विमिश्रयेत्तत्र वंग पंचांसेकरूनिक्त
नीष्व हरं पाचयेत्तुल्पं वासादुग्ध्या वचचूर्णं जातु तत्तड
10 घन्त्य तं चूर्णं वासानीरे विमर्द्दयेत् यद्देपुनः समु
घन्त्यत्ते नवकेच विमर्द्दयेत् एवं सप्तपुटं नागो सिंदूरजा
यते ध्रुवम् तारस्य रजनो नागो वा नापित्तकया ——
—— गहरीक्रिकष्टगुल्माशोन्नराशोथविषापहम्
इति नागमारणम् अभीरके ———— अपामा
र्गचतुः पंचांसेचूर्णं तेमेलयेत्ततः स्थूलाग्रजलो हृद
व्याशने स्तदवे ———— मायात्तितावत्म
र्घं सम्पूर्वक्त ततएकीकृतं संर्वभजे दंगार इति वर्जितात्
नूतनेनरपरित्व ———— दोत्तरभिवक्र पक्ष्मातीः
ग्राग्निनापाच्यं वंगभस्मभवे ध्रुवम् अन्यच्च वंग

लान्तलमर्दं स्यपिष्टाङ्गधेनतं पुटेत् शुष्कास्तस्यभ
वेद्विलौसप्त धाभस्मतांभवेत् वंमात्रिकोस्मकं सहंसो
पवानप्रकोपनम् मेहश्लेष्मामयघ्नं चवह्निमिच्चंमोह
नाशनम् इतिविंगमारराम् त्रिफलाष्टगुणतोये
त्रिफलाषोडशांपलम् जल्काथेपादशेषेतलोह
स्यपलपंचकम् कृत्वापत्राणिनप्तानितस्मिन्वारिनिषे
चयेत् एवंप्रतीप्रलीयन्तेदोषागिरिजोलोहसंभवः
इतिलोहशुद्धिः ७ सूतस्यसूत्तराजस्यभागोद्वयद्वयंक्लेः
द्वयोःसमंसारचूर्णं मर्दयेकांत्यकाकुना यामद्वयं
ततोगोलंस्थापयेत्ताम्रभाजने म्लाच्छाद्येरंडजैपत्रैस्तम्भो
यामद्वयंपचेत् पत्रिदिनंधान्यराशौस्यतेकततोमर्द
येदृढम् रजस्तद्वस्त्रगालितंनीरेतरातिहंसवत् नी

रसमंज. द्वाणं मुंडकान्तिलोहं निरुत्थं जायते सुत्तमम् त्रिफलाम
धुसंयुक्तं मेतत्सेव्यं रसायनम् अन्यप्रकारः द्वादशां
॥ सेनदरदं तीक्ष्णाच्चूर्णांश्च मेलयेत् कन्यानीरेन समा
र्द्दयाम युग्मं तत्संपुटे ७ टंवं लोहं चूर्णं तु सप्तधा मर
राम्लक्रंजन् अन्यमतात् काकोडुंबरिकानीरैर्लोह
पात्राणि सेवयेत्त सप्तसप्तानि यच्चांकु हयेन तत्तुल्य
ले तत्पंचमांस दरदं तिष्णास वीविम र्द्दयेत् कुमारी
ॐ नीरेरा दत्त्वपुटेज पुटेन स्यात्रिवारं फलाकाथ्येन तस
रव्याकेरतो ऽत्र: एवं चड ७ टै लोहि वावारितं भवेत 'तुर्द्दश'
अन्यच्चा त्रि ३ फलेस्यमूत्लापोम जं [illegible] तपत स्वा:
र घारयेकास्य पात्रेनाहं नैकेन स्फस्फ टंफलम्
लेपं पुनः पुनः कुर्याद्दिनात्तेन त्रपषयेत् त्रिफल

पङ्

काप्यसंशुद्धं त्रिदिनैकेन -- भक्तवेस्यमयं हंति का
सस्वासहराश्उभौ मनःशिलाशुद्धिः सप्ताहं म्वे
द्विनंसरुद्रे रसवेकस्यारिस्रा: सूर्यशुद्धि मंत्रोवा
विसाशामंनुन्यंसद्योद्धृटंकनाद्धि शुद्ध त्रिदेयंग
टिनंशुद्धं वानभांति विविवर्जितम् तुत्थकं कटुक्षा
रंकषायं लघुलेखनम् कफच्छ्वासहृद्रोगक
डुकृमिरजापहम् तुत्थकशुद्धिः जंवीरस्यरसाखि
नोमेषशृंगीरसैप्यवा रंभाज्ञोपेनवापाच्यांसच्चवि
मलशुद्धयेत् इतिविमलाशुद्धिः सिंधूद्भवस्तभागै
कांत्रिभागंमोद्धिकस्यच कृत्वाजदापसैषात्रेलोह
द्रव्यानिचालयेत् सिंदूराभंभवेजावत्तावत्तु
मन्दाग्निनापचेत् सकृत्रिमाद्धिकं विषापहसर्वरोग

रसमंज॰ भुंजीजयेत् इतिमाक्षिकशोधनम् माक्षिकस्यच

तुर्यांशंदत्त्वागंधंविमर्दयेत् उरुबूकस्यतैलेन

12 ततोकार्याचचक्रिका शरावसंपुटेकृत्वापुटे

गजपुटेनवा सिंदूराभंभवेद्भस्म माक्षिकस्यनसं

शयः माक्षिकंतिक्तमधुरंमेहार्शःक्षयकुष्ठ

नुत् कफपित्तहरंबल्यंयोगवाहिरसायनम्

माक्षिकस्यरसानां एकत्वंच्चांगाभूतानिकासी

संनिर्मलंभवेत् कासीसंशीतलंस्निग्धंश्वित्रनेत्ररु

जापहं पित्तापस्मारशमनंरसवज्जारकारकम् का

सीसशुद्धिः लवणानित्रीणिपात्रेजारेसैरोभाजनेरसे

क्षिपेत् अम्लवर्गस्थितांत्रीतादिनंधर्मेविभावयेत्

नद्रवेद्दोलिकायंत्रेदिवसंपाचयेत्सुधीः कांतपा

प्र

धारास्वध्वंनिरस्तकर्मसमाचरेत् इतिकांतपाषाण
शुद्धिः वराटीकांजिकेस्विन्नायामशुद्धिमवाप्नुयात्
परिणामादिशूलघ्नीग्रहणीक्षयनाशनी कटु
सादीपनीवृष्यानेत्र्यवातकफापहः रसेन्द्रजारणे
प्रोक्ता विडद्रव्येषु शस्यते इतिवटशुद्धिः मेषी
क्षीरेदरदम्लवर्गैश्चभावितम् सप्तवारप्रयत्ने
न शुद्धतांयातिनिश्चयात् तिक्तोष्णहिंगुलंदि
व्यंरसगंधकसंभवम् हेमकृद्दोषहरंरुच्यंबल्यंमे
धाग्निवर्द्धनम् इतिदरदशुद्धिः गोदुग्धत्रिफ
लाभृंगद्रवैःपिष्टंशिलाजितम् दिनैकंलोहयेपा
त्रेशुद्धिमायात्यसंशयः शिलाजिद्भवेत्तिक्तकटु
संचरसायनम् क्षयशोषोदरार्शांसिवस्तिरुजं

रसमं.ज. जयेत् शिलाजितस्य शुद्धिः सौवीरं टंकणं सं धंकं
मंगैरिकं तत्पया येनवराटवत्सो ध्याभवेद्दोषवर्जि
13 तः इतिउपरस सोधनम् सद्योभूनागमादाय
धारयेत्खरिवनंबुधः अथवाकुकुटं वीजंकृत्वा
कृत्वामाहिरमासत्नम् मलंमूत्रं गृहीत्वा सत्व तः=
जाप्रयमोसलकम् आलोड्यहार माध्वाज्यध
मेत्संतार्थमादाय मुचनिनाम्रवरत्सा ह्यंत
मधुंजलपानतः नस्यंतिजंगमविषान्यसेषा
निरंशांसवः क्षारटंकणं इतिभूनागसत्वम् वै
क्रांतंवज्रकंदचपव यैषुत्रुपाणिना माहिष
नवनीतवसतौ क्षौद्रपीडितंननः सेवयित्वाध
मेत्सत्वानिं द्रुणोपस्तमंभवेत् इतिवैक्रांतसत्वम्

भावितं चूर्णितंचाथ द्विनैकं कांजिकेनच:
रंभास्तरसा जैनीरै र्मूलको ग्रीष्मे मेलयेत्‌ ल्ड
जीसं टंकणानेटं लुडुमत्स्यैस मेथुन: माहिषी
मलसंमिश्राविधाजास्त्रा पगोलका रवरा स्था =
ग्नित धमे झाटं सत्त्वमुञ्चाति कांप्ययवत्‌ सत्व
सेवीचयस्तंभक्ष्येनश्यद्क्रिलीभेन्द्रधी इत्तिस
त्त्वपातनम्‌ श्रगत्तिपुष्पनिर्जासम्पर्छ्रिते द्र
रसोदरेत्‌ गोसम मुत्स्यंचनंमांसंजा यत्तेजल
संत्रिभम्‌ इतिश्रभकद्र — म्र गंजारसत्त
ष्पा लाक्षा पिरापाकं टंकणांत्रष्पा उर्णासर्जार
संचैव लुडुमीनसमं — चतम्‌ एतत्संवत्रु
पत्ते छागंदुग्धेन पीडितं कृत्वाध्मातखरग

रसमंज· रसकसत्वनिपातनयेन पाषाणमृत्तिकादीनि सर्व
लोहगतानि च अन्यानि सद्यमानि व्योमसत्वस्या
14 कोकथ्या यत्रोपरसभागोस्ति रसेनानसत्त्वभोजनम्
कर्त्तव्यं मंजनाधिकाररसज्ञानिनिमित्तात्रिः इति स
त्वपातनम् अथ मनिःशिलाधनमारणम् षड्च्य
लितेन मारितं वज्र यन्त्रा मौक्तिकं तथा विद्रुमं छा
खवैगेन तार्द्रगोयुक्तं तथा पुष्परागं च संधानैः कु
लुत्थपक्वायसंयुतैः निर्गुंजी जलेवच्चं नीलं नी
लीरसेनच रोचनाभिश्चगोमेदं वैडूर्यं त्रिफलाज
लैः लक्त चंद्रोव सांपिष्टैः शिलां गंधैक पालकैः वज्र
धितान्यरत्नानि म्रियन्ते स्फुटं षटपलैः मुक्ताविद्रुम
वज्रेन्द्रवैडूर्यस्फाटिकादिकम् मणिरत्नं रसं सीतं

कषायंस्वादुलेखनम् चक्षुष्यंघ्नरनाशनंपापलक्ष्मी
विषापहम् इतिश्रीपंडितवैद्यनाथविरचितेरसमं
जरीउपरससोधनमारणसत्वपातनमणिमारणा
कथननामतृतीयोध्यायः ३ अथफलदानावि
षसेवाविषपरिहारकथनम् अष्टादशविषंतेयं
कंदजंपरिकीर्त्तितम् कालकूटंमुस्ताख्यंविंदु
कंशृंगकंतथा वालुकंवत्सनाभंचशंखनाभं
सुमंगलम् शृंगीकटकमुस्तचकर्दमंकरवीरपुष्क
हरीद्रुहरितंवज्रंविषंहालाहलाकथयेम् घनं
स्वादंचकाठिनंभिन्नांजनसमप्रभम् कंदाकार
समाख्यातंकालकूटंमहाविषम् मुस्तासमंमर
स्ताख्यंविंदुमंविंदुकंस्मृतम् चित्रमुत्पलकंदा
भंशृंगकंभवच्छृंगवेत् वालुवालकाकारंवत्सनाभंतु

रसमंज·पांडुरम् प्रांबनाभं श्रां स्ववर्सास्त्रवर्सास्त मंगलम्
घनगुरुवलिविडंस्त्रंगाकारं चम्पगिका कर्क
15 टं कापिवर्साभं कर्दमं कार्दमंप्रभम् मस्तकांत्
हरिद्राभं हरितं हरितस्य त्तम् चक्राकारंभवे
त्तु नीलवर्ण हिलाहलम् ब्राह्मणा पांडुरस्तत्त्व
त्रियोरक्तवर्णकः वैश्यपीतप्रभाशूद्रः कृष्णाभो
निंदितस्मृतः ब्राह्मणाः दीयन्तरो मेहाक्षत्रियोवि
यभक्षनात् वैश्यंव्याधिषुसर्वेषुसर्प्पंदशायस्त्
द्रकम् इति विषलक्षणम् विषस्वलक्षणाप्रो
क्तामप्यसेवा प्रवदपने सक्षीब्रवसंतेषुवर्षास
नदापयेत् चतुर्मासि हरेद्रोगांक्षयालूनादिका
नापि प्रथमेशार्षपंमात्राद्वितीयासर्षपाद्वियम्

तृतीये च चतुर्थे च पंचद्दिवसे तथा षष्ठे च स
प्तमे वापि क्रमवृद्धिं विवर्धयेत् सप्त सर्षपमात्रं
शास्त्र प्रथमं सप्तमं तयेत् क्रमाहान्यां तथ्या तोयं
द्वितीयं सप्तकं विषम् यवमात्रा विधेयं तृतीयं
सप्तकं क्रमात् ह ग्रहान्याच दातव्यं चतुर्थे सप्त
के तथा यवमात्रा ग्रव सुस्यो गुंजामात्रं कुष्ठ
वात् श्वशीतिर्यस्य वर्षासि वर्द्धवर्षा रोगज्ञ
सवा विषं तस्मै तदा तव्यं दृढं च दो षकारकम्
दातव्यं सर्वरोगेषु कृताशीतिहता सिने
नीरासीनेभ्य कचरसापरानरोहने ब्रह्म
चर्य प्रधानो हि विषकल्प तदाचरेत् पथ्यस्तु
स्थिमिदं मत्वा तदा सिद्धिर्न संशयः इति विषः

रसमंज॰ मात्राधिकं यदा मर्त्यः प्रमादाद्भक्षयेद्विषम्
अष्टौ वेगास्तदैव जायते नस्य देहिनः प्रथ
16 मस्तु प्रथमे वेगो द्वितीये वेपथुर्भवेत् दाहो वेगा
तृतीयस्याच्चतुर्थे पतनं भुवि फेनं तु पंचमे
गव सं विमलता भवेत् जडता सप्तमे वेगेम
स्या चाष्टमे ध्रुवम् विषवेगान्निकित्सात्वा मंत्र
मंत्रैर्विना प्रयेत् साधकानां हितार्थाय सदा
शिवमुखाद्भूतम् सर्वविषविनाशार्थं प्रोच्यते
मंत्रमुत्तमम् ॐ नमो भगवते वासुदेवाय श्री
घोरो हर हर हेन्नर वर घव धवलः लः ननलांला
लां हर हर मम मम घरस्वारं रांह्री ह्रीं ह्रां भगवति
श्री घोरो घः यः यः संसंसंसः वरसः वरसवररसः

घंटावरूपेङ्गिंवरविहंगममागुपयोगह्नेमंवदषो
षरीशेयरिठठठस्वाहा विषैषांस्मृतिमात्रेणनषंय
नेगुह्यकादयः सन्नजन्नेननोयेनप्रोद्दायेनक्का
लेनिचोदितम् ऊतिस्मृतिसवेगेनाशिखावंधनं
कारयेत् त्रिःमंत्रितेनसंषेनडुंडुभीर्वादयेजादिः
देषांतरशरीरेरागतिर्विषकृतंतदरागात् विषंहृद्भा
यदामंत्रीमंत्रमावर्तयेत्सकृत् यांतिनिर्विषतांहृद्
ष्ठाग्म्रपिभारतशरणानिच गोच्चृतंपीहरतेन्टावि
षगरलंतप्वा कर्कोटीशाकलाविषदोषशामनी
विषस्लिकास्मरजिह्वाच तल्पेनटंकरोनैवमरच
नेपेयरागाद्विषम् श्रानिमात्रेपद्माभुक्तेनदात्र
टंकरागंपिवेत् नेक्षनव्यंनभोक्तव्याविषंवारेक

रसमंज-दावत भ्राचर्येनत्नभोक्तव्यांशिधिप्रत्ययकारकम्
इतिश्रीपंडितवैद्यनाथपुत्रसालिनाथविरचिते
17 रसमंजरीविषलक्षणविषसेवाविषपरिहारक
थननामचतुर्थोध्यायः अथअष्टधातुसोध
नमारस्तमाह हेमादिलोहकिट्टात्तसोधनमा
रणागुणाम् चैतैसप्रत्ययाजोगाज्ञप्यागुणम्
योस्त्यिनमै नैलतक्रेगवांमूत्रेचैकाप्यकोलात्थिकां
जिके नष्ट्रातद्वानिषिंचेत्तद्रावेद्रावेत्सप्तधाः
स्वर्णादिलोहमात्रेतुसमा यांतिनिष्टिंतताम्
अथअष्टपंकुष्टयकसाधनमाह मृत्तिकामात्त
लिंगा हेपंचवासरभाविता सभस्संलवणाहमा
सोधयेत्पुटपाकतः हेमसाधनं रुकृत्समेतमाह

मधत्वेकुर्याचगोलकम् शुध्धीर्घेगंधकं दत्वा
सर्वतल्येनिरुंध्याच त्रिंशद्वनोत्पलैर्देयंपुटान्यवं
चतुर्दश: निरुत्थंजायतेभस्मगंधदेयंपुनःपु
न: अन्यच्च कृत्वाकंटकवेधानिस्वर्णपत्राणिले
पयेत् लिंगत्थभस्मस्वेलनम्लयेन सप्तभिपुटैः
अन्यच्च रसस्यभस्मनाच्चा पारसेवालेपयेत् दलं
हिंगुहिंगुलसिंदूरशिलाम्ला ध्येम्न्येनमेलयेत्
संमर्द्यकांचनीद्रावैर्दिनंकृत्वाप्यगोलकम्
५ तद्गोडस्यतले त्वाभस्मनपूरयेद्दृढम् अग्निंप्र
ज्वालयेत्तुत्थंकाढिनिसरवांगशीतलम् उध्धृत्यभस्मा
सावशेषं पचेत्पुनर्देयंपुटत्रयम् अनेनाविधिना
स्वर्णनिरुत्थंजायतेभस्म . एतद्रसायन

 वल्लं वरध्यं पथ्यीनं दत्वयादि जित्वा अन्यच्च गलित
स्य स्वर्णस्य षोडशांसेन सीसकम् योजयित्वा
18 समं घन्यानिंबुनीरेणामर्दयेत्त त्तन्गोलकसमं
गंधं चूर्णं दद्यादधोपरि सरावसंपुटे धृत्वा पुटे
द्विंशद्वनोत्पलैः एवं मुनिपुटैर्हेम नोत्थानं लभ
ते पुनः कषायंति क्रमं चूर्णं स्वर्णस्य गुरुलेघ
नम् हृद्यं रसायनं चक्षुष्यं कान्तिदं शुभं आयु
र्मेधावयस्थैर्यं वाग्निरुङ्ख्रिस्मृतिप्रदं कृतंयो
न्मादगरार्त्तानां शमनं परमुच्यते इति स्वर्णमा
रणम् भागेन तारराजेन द्रुविन्नं पंडुतारकम्
तारधीनम् तारपत्रं चक्रभागं भागैक शुद्ध
गंधकम् मर्धजंबीरजैर्द्रवैस्तारपत्राणिलेप

येन रुध्वात्रिभिरुद्वैटपाच्चं पंचविंशद्वनोत्पलैः
मृत्येनैनात्ररसं देहलोगं धंदेयं पुनः पुनः विधा
पापिस्तूस्तनेन रजस्तुस्या पमेलयेत् तालगंधं
समंपश्चात्मा दीयेनिवुक द्रवैः छित्रिपुटैर्मेवेद्य
स्मयोज्यमेवंरसादिषु शीतकयायमधुरा
लवानप्रकोपजित् दीपनंवलवृद्धासिंगयंरूक्षा
जीर्स्मविनाशनं मंत्रापुष्पंदी पंरो घ्नंतत्रनले
यनंसरम् इतिरुपामारणम् नाविषाविषामिर
त्या हृताभ्रंताविषमुच्यते एकदो

।प

छागं
रसमंज॰ कासविष्टंभनाशिनी छागमांसपयमांसं छागं सर्पि
सनागवम् छागोपसेव शावनं छागमध्ये तलहम
21. नुत्र यक्ष्मकायत्तं वलं पुंसां वलायनं नंकजीवनम्
क्षणोविप्रोवासंरक्षेयाद्भिमरणोवलरेतसी भृंगार
करसः पलंकर्दम चूर्णस्य पलेपारदं गंधयोः
माषषष्टो कनकस्यैकजंवीररसाविमर्दयेत् पुटे।
लोके रावंनाम्नालोकनाथोपमुत्तमः स्निकुरसं
रक्तपित्तमन्यांरोगान्हन्ति यंनयेत् पुंसिवीर्यप्रसा
देयःकांतिलावन्यदपरः कोस्तिलोकेस्वरादि
सौन्दर्याशंभुमुखोद्भूतात् लोकनाथरसः
रससभस्मना हेम पादांसेन प्रकल्पयेत् पि
ष्टं गंधकं दत्वामर्दयेच्चित्रकांबुनः वरारां।

असंहत्यादिकंकरोतिनानिरुध्यच भांडेष्वसर्वमुत्तालिते
पादिक्षाररुधीनमन्मये शोषयित्वोऽउटंगत्रीं
वह्निमात्रेपरानिहिके स्वांगशीतन्नमुद्धत्यचू
र्णयित्वाप्यावेशयेसेत् एषलोकेश्वरोनामपु
ष्टिवीर्यविवर्द्धनः गुंजाचैकस्थयंचापिपिप्पली
मधुसंयुतम् स्वादयेत्सरया भक्त्यालोकेशः
सर्वदर्शनः श्रेगकार्श्यमग्निमांद्येककासपित्त
रसस्वथक्ष मरिचैर्घृतसंयुक्तोप्रदातव्योदिनत्र
यम् लवणंवर्जयेत्तत्रसाज्यंचदधिभोजयेत्
एकविंशद्दिनंयावत्मरिचस्यचूर्णंपिबेत् पथ्यं
स्यगोंकवद्ध्रेयंसाहतैनानागुपाद्यः येष्टयक्षोवि
षमानलेनमनुजाव्याप्नाययेकोष्ठिनोयेपांडुता

रसमंज· ऋवैद्यविधिनायेशोषिरोद्भुर्भजः येनज्ञावि
विधैद्ग्रैर्भ्रममदोन्मादैप्रमादैगतास्तेसर्वे
21 विगतामयाहृयरया:प्रयोर्गलीसेवयाः लो
केश्वरपोटलीरसः रसभस्मत्रयोभागाः भागै
कंहेमभस्मकम् मृततास्रस्यभागेकं शिल
गंधकतालकम् प्रतिभागद्वयंशुद्धं एकीकृ
त्याविचूर्णयेत् वारिटोहस्यैनेनमजाद्दीर
राटंकरोम् पिष्ट्वानेनमुखंरुध्वामृत्स्नाउलिः
रोधयेत् शुष्कंगजपुटेपाच्यंचूर्णयेत्सागरी
नलम् रसोराजमृगांकोयंचतुगुंजंहूयापयेत्
दशाभिपिप्पलीक्षौद्रैर्मरिचैकोनविंशति स
घृतंदीयतेपथ्यंवातश्लेष्मोद्भवेजयेत् राज

मृगांकरसः शुद्धसूतसमभागं गंधमृतं स्वर्णाभ्रता
रकम् प्रत्येकं सूततुल्यं स्यात् हृत्ता मृतलोह
कम् लोहार्धं मृतं वैक्रांतं तन्मर्दयेद्भृंगजैर्द्रवैः
पर्पटी रसवत्पात्रं चूर्णं तं भावयेत् पृथक् शि
ग्रुवासकनिर्गुंडीवचासोमानिर्भर्णा लड्ड
मुंडीजंमन्येष्वामलनिर्द्रुतापातिकाद्भवैः कन्या
द्रवैश्च भाव्यं प्रतिद्रावैस्त्रिधात्रिधा रुध्वा लघु
पुटे पाच्यात् धरेत्तं समं भूरेन्त मयं नवज्वरे
दद्यात् मावमात्रं रसस्यैव कुसाधान्यकसोमि
श्रम हृत्वा विज्वरो भवेत् अयं रत्नागिरिनाम
रसो योगस्यवाहकः इति रत्नागिरिरसः
तुल्यांशं चूर्णयेरवल्लीपिप्पलीहिंगुलविषं दि

रसमंज॰ गुंजंमधुनादेयंवातज्वरविमुक्तये हिंगुलेश्वरर
सः पारदंसकंतालंस्फटंकेरागंधकम्
22 सर्वमेतत्समंशुद्धंकारवेल्लद्रवैर्दिनम् मर्द्दये
मनकल्केनताम्रपात्रोदरंलिपेत् अंगुलार्ध
प्रमाणेनतं पचेत्सिकतालये यंत्रेयामस्फुटं
स्वेवब्रीहयस्तस्व पुष्टतः नगरस्कुसीतलया
छिनाम्रपात्रोदरा भिषक् शीतभंजीरसोना
मद्रूरायन्मारवेतमम् मारवेकंपसर्सखंडे
नभतयन्त्रासपाज्वरम् त्रिदिनैविषमंतीव
मेकाहित्रिचतुर्थिकम् शीतभंजीरसः
सूतकंटंकराणांपंचकृष्णसमंसमम् स
तोद्धिगुरारादातव्यंजेपालकेषवाजितम्

सैन्धवं मरिचं चैव विंबात्वाभस्म शर्करा पिव प्रत्येकं
सूतं तत्कल्पास्यात् जंबीरै मर्दयेद्दिनत्रयं छिगुंजा
नष्टं तोयेन वातम्लै भाज्येरापहम् रसशीता
रिनामायं शीत ज्वरहरं परम् इति नारिरस:
भागैकं रसराजस्य भागास्या द्वैनमाक्षिकम्
भागद्वयं शिलायाश्च गंधकस्य त्रयोम --
तालम प्रादशो भागान् मुल्वस्याद्भागपंचक
म् मल्लातकत्रयो भागान् सर्वमेकत्र चूर्णयेत्
वेत्रीक्षीर ह्लतं कृत्वा हट्टम्नमयाभाजने
विधाय सदृढं मुद्रां पाचयेच्चनकष्टयम्
स्वांगशीतलकं स्म्यरखल्लयेत दृढं पुनः
गुंजा चतुष्टयं चास्य पर्सपिंडे दापयेत् ज्व
वं

रसमंजः रराजप्रसिद्धोयंप्रसौज्वरनिवारणः प्रातः
कालेप्रशस्तोयंवपथ्यंतक्रोदनंलिहेत भाग
23 नेकस्यपंजुंके चतुर्थकनिवारणः ज्वरगजर
सः रसंहिंगुलगंधंजैपालंमर्द्दितंत्रिभिः दं
तीक्वाथेन संग्टहरसोज्वरहर स्मृतः श्रो
द्रकस्यरसेनाप्यथपथ्यरक्तिद्वयं नवज्वर
घो= महाचौरनासयेयममात्रकम् पार्करादधि
भक्तं चपथ्यंदेयंप्रयत्नतः शीतत्रोयांपिवे
द्वाहरक्तमंजरसोहितम शीतभंजीरसो
नामसर्वज्वरकुलांतकः शीतभंजीरसः
सूतंगंधंविषतुल्यं धत्तूबीजात्रिभिःसमम
चन्द्रसंभाद्विरसांत्र्यो पंचूर्णंमिंडजाद्वयंहितम
शी=

जंभीरकस्य मज्जायां आर्द्रकस्य द्रवैर्युतम् एकाहि
कं द्व्याहिकं वा त्र्याहिकं वा चतुर्थकम् विषमं च
त्रिदोषं च हंति संन्यस्त संशयः व्यायामं च व्यवा
यं च स्नानं च चंक्रमणानि च ज्वरमुक्तो न सेवेत्
यावत् बलवान्भवेत् महाज्वरांकुशो रसः शु
द्धसूतं नवभागं धं मृतताम्रं विषं संयुतम् समं म
र्द्य येत्रालंबालीमुषाली रसेन मूलीनीरस्य तत्र
बुधः दरयेत्कूपिकांतेन मुद्रयित्वा यथाव
येत् सप्तभिर्मृत्तिकावस्त्रैर्वेष्टइत्वा पचसाव
येत् पुटकुंभप्रमाणेन स्वांगशीतं समुद्धरेत्
गृहीत्वा कूपिकामध्यात् देयाद्दिनमेकतः श्री
जाजी चित्रक हिंगु त्वार्णिका टंकणा नागरं गु

रसमंजः गृल्लु पंचलवणं यवक्षारं यवानिका मरिचं पिप्प
ली चैव प्रत्येकं कर्षमानतः रसांकषाये राजुनै
२५ भावयेसप्तधा ततये नागवल्लीदलंयुक्तं पंचगुंजा
रसेश्वरः प्लीहगुल्मे भुवात्तेच शूले चापरिणाम
जे मंदानले ग्रहराया च ज्वरे चैवातिसारके वारे
कं रसो देयः प्रदद्यात् हितीयकम् अगतड छेनदा
तव्यं प्रहेकं च महागदे अयं प्राणेश्वरो नाम प्रा
णिनां प्राणदायकः प्राणाविर्गमकाले भुव दापता
लु संगत्तः गताप्यु परमाउस्यात् सिद्धिदा शिवभाषि
तम् दद्यानवज्वरे तीव्रे सोपं वारि पिवेत्तु प्रा
णाघ्वरो रसो नाम सन्निपातगिरावपि शीतज्व
रे दाहयुक्ते गुल्मे शूले त्रिदोषजे वांछितं भोज
नं दद्यात् कार्यां चंदनलेपनम् तापदूकस्यसमनं वा

लभायवरा: गायनै: भवेत्तंचाज्ञसंदेहेस्त्वास्यंव
भजन्तेनरम् प्रारोग्मरोरस: प्रञ्क्रसहेतत्पागं
धलोहंतांग्रंच शीशाकम् मरिचंपिप्पलीविश्वं
समभागेनचूर्णयेत् अर्कभागोविषंदत्वामर्दये
द्वासरद्वयम् श्रृंगवेरानुपानेनदद्याद्गुंजाद्वयं
भिषक् नवज्वरमहाघोरंवातस्यग्रहरीकदं
नवज्वरेभसिंहोयंसर्वरोगेषुपूज्यते नवज्वरे
भसिंह: शुंभीकंठविम्बसंबिरणं मरिचंदद्रैत्येन्दु
रक्तोरविः पक्षोसागरलोचनेशाशिपुत्रभागा
कंसंख्यान्विलम् खल्वेत्तेखकंदूतिरविजलं रस
जैकामात्रंदद्वे: सिद्धोयंज्वरदानिदर्पदलन:
पचान्तगन्धोरस: पप्पकदद्यंदघिनकाभकं

रसमंजरी सिंधूत्थपथ्यं सितयासमंतम् गंधानुलेपं हिमतोयपानं तु।
ग्धं च देयं श्रुभदाडिमीच पंचाननोयं रसः मूर्छस्य भागच
25 त्वारो जैपालस्यं त्रयो मतः द्वौ भागौ टंकणस्यैव भागैकम
प्यमृतस्य च तत्सर्वं मर्दयेत्ततः कृष्णपामभिषग्वरः प्रं
गवेरां वुतादेयो व्योषा वाचित्रकस्यैन्धवः याम द्वयमितं। से=५
तापहरत्येवाविनिश्चयः घनस्यारस सारेणाचंदनैर्विले न
पनम् विदध्यांकांस्तपात्रेणावीजेन्द्रापिनंभिषज्ञ शाल्य गि
न्नतक्रासिंहिंत्तभोजयेत्वित्वसंयुतम् मैपुनंवर्जयेत्तावत्
यावत्त्रवलवांभवेत् सन्निपाते महाघोरे त्रिदोषोविज्वरे
श्रावात्तेवा नम्रलेग्रलमे प्लीहजलोदरे शीतपूर्वे दाहपूर्वे
विषमे संततिज्वरे आग्निमांद्ये भवान्नेचप्रयुक्तोयं रसोत्तमः
मृतसंजीवनोनाम प्रदद्यात्तो रससागरे मृतसंजीवनी

रसः द्विभागतालिनहतंचताम्ररसं चगंधंचसमीरनायुः
र्मर्दयस्य पिष्टंचविषंसमंचद्विद्विगुंजांचताम्रात्रिसप्तवारशादि
वाकरांघ्र विसर्पयेरस्वरसेनहत्सर्पगुंजैकदत्तोसितपानुतो।
ज्वरांकुशोयंमितितीनां विहानज्वरनिहंत्यपृष्टविषंसमथार
इतिराविषपूदरसः ताम्रगंधेरसाश्वेनस्फटिंमरिचंचपत्तना
समीजापित्तजेपालंत लाटकत्तमद्धितः गुंजाचतुष्टयं
चास्यनवज्वरहरामता ज्वरांकुशासन्निपातभैरवोयंप्रका
शितः स्त्रीसंतोषी पातितगद्धितः सिद्धोय्यागतोरसः सन्नि
पातभैरवरसः अपामार्गस्यमूलानांचूर्णचित्रकमूलकैः
वल्कलैर्मर्दयित्वाथरसांनिष्पीतैः रसापर तेनस्तुतंसमं
गंधमभ्रकंदरदंविषं टंकरांतालकंचैवमर्दयेदिनसप्त
कम् त्रिफलैंठशालीनीरैर्भावयेद्यर्मरात्रितम् मूत्रवांचगो।

रसमंजरी स्त्रनाकारां मार्ष्टयपरि मुद्रयेत् सप्तभिः मृत्तिकावस्त्रैर्वेष्टयित्वा

७ टंकल्लूचुः रसतुल्यं हेमभस्म मृतवंगरवस्तथा मधुकं सार

२८ जलैदा रेणुकं गुग्गुलः शिलः चांपेयं रसमांसस्याद्भागार्द्धं शो

धितं विषम् तत्सर्वं मर्दयेत्कैल्वे भाव्यं यो ह्रियनी रसः श्रां प

तवे सप्तधा तीव्रं मर्दयेत् पाटिकाद्वयम् कटुत्रयकषायेन

कनकस्य रसेन च भे धात्रीकाकयायेन मुनिवृक्षरसेन च

तन्मुद्रपरिनीरसा विजयापर्सवारिसा चित्रकस्य कषा

राजज्वाला यैर्मुखभारसेन च प्रत्येकं सप्तधा भाव्यं तद्वत्पिण्डं विभाव

येत् सर्वस्य सममभागेन विषेणापरि पपयेत् विमर्द्यं मं

त्रपित्वाप्य द्रवं कूपिकान्तरे गुंजैकं वह्निनीरसाम्लंग

चेतुरसेन वा दंतो नरोगिरो नीत्रा दीमो ढाविस्मृतिसं

नये शस्त्रेणानालुमाकृत्य घर्षयेदाद्रुं रसः नोवृत्त

नी

वंदादंतास्तचक्रुर्यादग्रविधिः सेवयेतान्त्रः त्वात्तंवाराक्के
शत्तैर्मकुः दध्योदनेसितायुक्तं दध्यात्तकंसजीरकम्
पानापानंसित्ताजौत्तंयद्दिवंनिदर्दित्तत् एवंक्कत्तेनाथ्रां
निस्यात्त्लापस्यारसजस्यचेत् सचेंद्रचंद्रनरसालेपनक्र
रुधीन्नलेम् त्रल्लीकामल्लिकाजातीपुन्नागवकुलैर्वृत्तः
विधायस्थापयेत्तल्लोपयत्नंदत्तैर्मकुः हावभावविला
सोक्तिकटाक्षंवलवीक्षरोः पीनोत्तुंगकुचोत्नाडेकामि
नीपरिरंभरोः रम्याविनानितादीर्घानयनेष्वरामृतेः
७रायलोक७राराणार्थकथासंभावरोः मुभैः एभिर्व्र
कारैस्तापस्यजायतेसमन्नंतरम् वर्धयेन्मेपुतंत्तावत्या
वत्नवलवांभवेत् दध्याज्ञत्तेभु वैकुसिंघुगुग्गुलवन्हि
भिः दध्याकराभाल्लिकाम्याकमला यपांडुस नत्रदो
त्तः

राज्ञपानेन सर्वरोगेषु योजयेत् ॥ अथ प्रतापलंकेश्वरः संनि
पातेकुशास्सत्ते प्रतापलंकेश्वरो रसः ॥ रसगंधकतुल्यानि
27 धत्तूरफलतद्द्रवैः मर्द्दयेद्दिनमेकंतु तुल्यं त्रिकटुकोदितं
पेत् उन्मत्तोऽस्यो रसो नाम्ना नरस्येव स्यात्संन्निपातजित् ॥ सं
न्निपाते समुद्भवे योऽस्मिन् ज्वरानिदेहिनां कस्तेन नक्तुजो
धर्म्मः कोऽच प्रज्ञानसो हस्ति उन्मत्तो रसः ॥ सूतकं गंधकं
लोहं विषं वापि वराटिकम् ताम्रकं वंगभस्मापि व्योमकं
च समांसकम् त्रिकटुपत्रमुस्तं च विडंगं नागकेशरम्
रेणुकं एलकं चैव पिप्पलीमूलमेव च एषां च विडं
गं भागं मर्द्दयित्वा प्रयत्नतः भावनानत्र दातव्यं जलापि
प्पलिकाबुधैः मात्राचरराक्तमात्तेन वटिकेयं प्रकीर्त्ति
तम् श्वासं हंति त्रिपाकाः संग्रहर्शांसि च भगंदरम् हृंछू

लेपार्थविषशल्यकं कर्मरोगं कपालिके हस्तेभ्यश्च ग्रहणीरागरोगान्
अर्शांसि च जठराणि च प्रमेहान्विंशतिं श्लेष्मकफात्मरीचयन्
विधं सर्वान्तपाने परिहारमाश्लिनसीनवात ध्वनिमेषु नंव
य प्येष्ठवेष्या भिरत्तप्रयोगेन रोगलवं त्वकोचनराशिगौरः
महोदधिरसः हिंगुलं मरिचं गंधो पिप्पली टंकणां विषं
कनकस्य च बीजानि समांसं विजयाद्रवैः मर्दयेद्याममां
२३ त्रं च वराकमात्रवटीं कृत्वा भक्षयेदार्द्रकरसीकां नेरसं कनक
संस्र: अग्निमांद्याज्वरं तीव्रमन्नीसारं च नाशयेच्च
दध्यन्नं दापयेत्पथ्यं ऽप्यवाप्तकोदनं चेरेन्नयहराणीदो
षिनां नक्रं दीपनं ग्राहीलाघवम् पथ्यं मधुरपाकित्वा
त्तन चपित्तत्रकोपनम् कनकस्तेदरसः मर्नस्तत्तंम्द
नेरवरांभ्दिनं तामसम्नेसमम् तल्यपादिं सारं वात व्या

रसमंजरी मोचरसं क्षिपेत् द्रवैः शाल्मिमूलोत्थैर्मर्द्दयेत् प्रहरद्वयम् च
रामात्रवटीं लद्यान्निंबुकेन जीरकः सह: त्रिदोषोत्थमूसारं मती
सज्वरं नाशयेद्ध्रुवम् अथ चंद्रप्रभावटी शुद्धसूतं समं चाभ्र
28 गंधकं मर्द्दयेत्समम् लोहपात्रे घृताभ्यक्ते याममंदाग्निना
पचेत् चालयेल्लोहदंडेन त्रवनर्जाविभावयेत् त्रिदिनं
जीरकक्वाथैर्मर्द्दयेत्ततः रसश्चित्रांवरो नाम ग्रहणी
रक्तसंयुक्तम् शमयेदनुपानेन आमं स्थूलं प्रवाहिकम्
चित्रांवररसः तारमौक्तिकहेमानि सारश्चैकैकभागिकाः
द्विभागो गंधकः सूतोस्त्रिभागो मर्द्दयेद्दिनान् वलार
सैः सप्तवेलम् पामार्गरसैस्त्रिधाः लो घ्र माषमात्रो रसो
देयो मधुना मरिचैस्तथा लोध्रप्रतिविषामुस्तधातकी
द्रुयवाम्टत्ताः प्रत्येकमेतत्त्वरसैर्भावनास्यात्त्रिधात्रिधाः

मारख्या हन्यात्सर्वाम्लीसारग्रहणीम्सर्वजामपि कपा
टोग्रहणीरोगोरसीयंवाह्निदीपनम् शतिवज्रकपोटली
रसः स्तकंगंधकंलोहं विषंचित्रकपौत्रकम् विडंगरे
णुकामस्तंपलाके शारियंघिकम् फलत्रयंकटुत्रयंस्त
लंभस्मस्तथैवच एतानिसमभागानि छिन्नराजसुच्य
ते कासेश्वासेक्षयेगुल्मेप्रमेहेविषमज्वरे सूतायांग्रह
णीमाघंशूलेयावामयेनाप्या हस्तपादादिरोगेषुगुटि
केयंप्रशस्यते विजयाभैरवरसः तंडुलीयद्रवैःपिष्टस्त
तंतुल्यंचगंधकम् वज्रमूषांघ्रितंपश्चात्तंलूघरेभस्म च्या
तांनयेत् दग्धाहलेकषायेनभावयेत्तत्त्रहरद्वयम्
गुंजाद्वयंनिहंत्याशुहिक्काम्श्वासंज्वरंकिल अनुपाने
नदातव्यंरसोयंघडंवरः मेघडंवररसः गंधकाष्टगुणो

रसमंजरी शुद्धं सूतं मृतं वह्निना तुल्यं पक्वा चांगेर्यसिंधूत्थं संचूर्ण्य

29 तुल्यांशयोजनम् सद्गंजामात्रमिदं खादेद्वर्धयेद्वा दिने दिने।

गुंजैकैकक्रमेणैव यावत्स्यादेकविंशति क्षीराज्यशर्क

रैः सार्द्धं शाल्यन्नं पथ्यमाचरेत् कंपवातप्रशांत्यर्थं निर्वा

ते निवसेत्सदा त्रिपुराभैरवो नाम त्रिपक्षात्कंपवातनु

त्। त्रिपुराभैरवो रसः मृतं शुद्धं मृतं लोहं गंधतालकमा

क्षिकम् पथ्याभृंगीविषं तथा अग्निमथटंकणम्

तुल्यं खल्वे दिनं मर्द्यं मुंडीनिर्गुंडिजैर्द्रवैः गुंजावटि

कां खादेत्सर्ववातं प्रशांतयेत् साध्यासाध्यं निहंत्या

शु रसो वातगजांकुशः वातगजांकुशो रसः मृतं सूतं

मृतं लोहं ताम्रं तालं पथ्याविचूर्णयेत् माषमात्रं लिहेत्क्षौ

द्रं रक्तपित्तप्रशांतये रक्तपित्तांतको रसः मृतं सूतं मृतं

ताम्रं हिंगुडयुक्तरसूलकम् सैन्धवं गंधकं तालं कटुकी चूर्णा
र्णायेत्समम् पुनर्नवादेवदाली निर्गुंडी तंडुलीयकैः
तिक्तकोशातकी द्रावाद्दिनकं मर्दयेद्दृढम् माषमा
त्रं लिहेत् क्षौद्रैः सोमंथान भैरवम् कफरोग प्रशान्त्यर्थं
निर्वक्तो पंचापिवेदनु मंथानभैरवो रसः स्वच्छगंधक
नागानां चूर्णं हिंसो हि — वारिणा दिनं घर्मे विमर्दयेत्
पगोलवान् स्थापयेत् काचकूप्यां च संवेष्ट्य तां त्रि
भिर्मर्दयेद्दृढम् मुखं रुद्ध्वा ध्मापयेद्वस्त्रे स्थापयेत्
कन्तापं चेत् साग्निदिनं क्रमेणाग्निं ज्वालयेन्नदधस्ततः वी
स्वांगशीतलं च्छित्रं पंडासनात्म्रं तं तिपेत् मरिचा
न्यार्द्रभागेन समस्तान्यासमर्दयेत् माषमात्रिं
मारां स्याद्द्रसमात्रावयरत्तिका नागवेलीदलसंयुक्तं ह
ग्निमंदं मधु च रदिनं १ प्र४ काचकूप्यां त्रिविवस्त्वे वेष्टयेत्

सर्वेश्वरतन्त्र = पृ. २

॥ त्तिरोगान्वम्नियम् वातरोगानयं स्वासंकासं पांडुकफोद्द
राम् अग्निमांद्यं सन्निपातं पथ्यं शाल्यादिकं लघुः जे
30 लयोगप्रयोगोपिसंतापस्यप्रशांतये अग्निकुमारोरसः ता-
पलं रसस्याद्विपलंवलेर्गंधकस्याघुत्यायसीचार्घपलप्रमा
णो संचूर्ण्यसर्वंद्रुतमग्नियोगादेरंडपत्रेषु निवेशनीय
पिष्टापयेत्तांपर्पटिकानिदध्यालोहस्यपात्रेवरपूतमर
स्मिन् जंबीरजंपक्वरसंपलानिशांत तलेस्याग्नि — लं
मात्रम् जीर्णोरसेभाविनमेत्तदेत्त्यं स्वयंचकोलाड्ववार
रिष्टैः सेवेत्तसाम्नेपानपत्रयोज्यसमंरसः टंकराजं
स्म्टेष्टं विडंगदर्घमरिचंसमंच नस्यप्रवारांक्षनकाह
तोयं मितिकव्यादितांमाभवातिप्रसिद्धोरसः स्मंच्या
नकभैरवोक्तः मावद्द्यं सैन्धवतक्रपीतमनस्यघात्यैः

पिश

र ---------------- गीमांसानिपर्यांसिँकृत्तानिवाद्या

निफलानियोगात् मात्रा ----------------

---------------- विषमुष्टसर्वन्तलयज्ञंवीराह्ले

नमर्द्दयेत् मरिचांभावटीषाद्दिवान्हि माद्यद्र -- येन

अग्निकुंडीवटीरसः एकैकंविषस्तंचजातिद्विकंकम् हि

हस्तात्रिकंविष्यषष्टंदागधकपर्द्दद्विकांतप्या देवपुष्प

चाराग्नित्तसर्वसमर्द्धयत्नतः महोदर्घ्यपूरव्य चाटिकानष्ट

माग्नेश्च्यदीपनीम् महोदधिरसः रसंधंम्लतंघृल्कंम्लत

मभ्रंफलत्रिकाम् व्यूषरांवीजज्ञैपालंसमंरवल्वेनमर्द्द

येत् ह्रीरावपुष्पीरसोभाव्यंक्षामरोगहरंपरम् चिंताम

णीरसः

रसमंज० रसनिष्कैकगंधैकनिष्कमात्रंप्रदीपनः फलसार्द्धचदा
नव्योचुल्लिकालवणांभिषक् पल्वेनमर्दयेत्तंतस्तम
३। वस्त्रेणागालयेत् मात्रैकंचरातव्योभुक्तमांसादिजार
वः स्वर्जीसर्जीपुरात्रिदोषभुदानव्योराजवल्लभः राजव
ल्लभोरसः शुद्धसूतंद्विधागंधंयामैकंमर्द्दयेद्दृढम् द्वये
पल्लैशुद्धताम्रंसंपुटेनंनिरोधयेत् उर्ध्वाधोलवणंदत्वा
मृद्भांडेधारयेभिषक् ततोगजपुटेपक्वास्वांगसैव्यंसमुद्धरे
त् संपुटंचूर्णयेत्सूक्ष्मंपर्णखंडोद्विगुंजकम् भक्षयेत्सू
पीडार्त्तोहिंगुसुंठीचजीरकम् चरात्मरिचंसंचूर्ण्यवर्ष
मुष्णजलेपिवेत् असाध्यंनाशयेच्छूलंरसस्याग्रेशूलको
सरी व्यायाममघुरंमद्यंलवणंकटुकानिच वेगरोधं
सवक्रोधंवर्जयेच्छूलवान्नरः शूलगजकेशरीरसः ८

करांहरिद्रां भृंगं स्वरसेस्तुल्यं सूतं रससम् त्रिनेत्राख्यो रसो
नाममाषैकं मधुसर्पिषा सैन्धवं जीरकं हिंगु मधुनाज्या
भ्यां लिहेदनुः पंक्तिशूलहरं ख्यातं मासमात्रेन संशयः
------ भस्मसूतं मृतं कान्तं मुंडभस्म शिलाजतुः
शुद्धं ताप्यं शिलाव्योषं त्रिफलांकोलबीजकम् कपित्थं
रजनी चूर्णं भृंगराजेन भावयेत् विंशद्वारं विशोष्याथ
मधुयुक्तं लिहेन्नित्यं निष्कमात्रं हरेन्मधुमेहं वघोररसोऽय
हो माहानिम्बस्य बीजानि पिष्ट्वा वटु मितानि च पलं
तंडुलतोयेन चटानि प्वाथयेन्च एषां कृत्यापिवेचानु
हन्ति मेहं चिरात्तनं ३ त्रिहेमवङ्गो रसः मृतं सूतं मृतं वं
गं वज्रिनस्य त्वचा सितम् तुल्यांसंमर्दयेच्छाल्मलामांबले
द्वैवद्वैवैः दिनान्तेवटिका कार्या माषमात्र प्रमेहयोऽवा

रसमंज॰ इन्द्रावटीनाम्नाम धुमेहप्रशांतये इन्द्रवारिरसोनाम तालसा।
त्वंहतंनागंहतंलोहं हतंरसम् हतमभ्रं हतंतापगं धन्तुत्थ
मनःशिला सौवीरांजनकासीसंनीलभल्लातकानिच शिला
32 जत्वर्कमूलाकरात्वक्कृकदलीकंद चित्रकम् त्वचमंकोल्ल
मज्जांकुसांघृसधत्तूरमूलकम् अवभुजानिबीजानिगो
हीमंत्रिफलानिच हेमावाफेनजाछंचहलनीविषतिंदु
कम् नैलिकालोहकिट्टंचउरारामम्छतंचतैत्त त्ववंचमी
नकारव्यस्यअरुन्तापलंपृथक् नैलिन्यामचटंकास्तुस
र्वमेकत्रचूर्णयेत् पल्वेनिधायदान्तव्यपुनरेषांचभावनाः
ब्रह्मदंडीशिवापुष्पादेवदालीचनीलाकावारागोसत्वो
त्पन्नतुःवित्तसारोविभीतकः करंजोमृंगराजश्चामा
यचीनितिन्निरीफलम् मलमूलमेतेषांन्तेम्रस्तिशस्त्रभावना।

दानव्याः पुन्यकाहत्वास्सम्यकूवंसोप्यवान्तये भांडान
म्नारयेद्ग्रांडंमृद्भिन्नांवासंकारयेत् यामयमात्राग्निनापार
च्याउटेम ध्येहसौरस्स: पुंडरीकंनिहंत्येचनात्रकार्यः
विचारणा द्विमासाभ्यंतरेपुंसांनप्यापथ्यांनुजांषलु द्रो
गंन्यपिविलीयंत्नेकुलानिसलान्यापि भानुभक्तिप्रस्स
७३ नानांरूभक्तिहत्तानासदा रसेंद्रमंगलोनामरसोयंप्रगटी
कृतः स्वतुग्रहागभक्तानांसेवानांकरुणात्मकः रसेन्द्रमं
गलोरसः मृतनाम्राभ्रलोहानांहिंगुलंचपलंपलम् जंभी
रोन्मत्तभृंगीभिः सुहक्कविषमुष्टिभिः मर्द्यंहयारिजैर्वैः
प्रत्येकंचदिनंदिनम् एवंसप्तदिनंमर्द्यंतन्ललावस्त्रवेष्टि
तम् वालुकायंत्रगंस्वेदविदिनंलघुवन्हिना आदायचू
र्णम्लिप्तांपलैकंयोजयेद्बुधमारिचांषिपेत् द्विपलंपिप्पली

॥वैद्यरहस्य॥

 चूर्णंमिश्रंसर्वेश्वरोरसः द्विगुंजंलेहयेद्दोषोद्रेकस्तन्मंडलकु
ष्टाजीत् वाकुचीदेवदारुं चकर्षमात्रंविचूर्णितम् लिहेद्दे
 रंडतैलेनअनुपानंरुधावहम् रक्ताधिकोशिरामोक्षंप
ज्ञांवाहुललाटके कर्त्तव्यं दुष्टरोगेषुकुष्ठिनाचविशेष
नम् वलिनोवहुदोषस्यप्रच्छंलोशिरामोक्षण व्यधव
र्गास्तविद्धन्तु ग्रीष्मकालेतुशीतले हेमंतकालेमध्याह्ने
शरत्कालेत्रयस्मृताः अष्टांडलमेवंनवीष्टंगीधाद्दशा
मेवच जलौकाहस्तमात्रेरा सिरासर्वांगसोधनी स
र्वेश्वरोरसः द्वादशांवकर्षनालं चवकुचांडस्वयसलिहेत्
स्वेदयेद्दोलिकायंत्रयावत्तोयंनाविद्यते पश्चात्तशोष
येषल्वेस्तत्तकर्षद्वयंशितपेत् नवमर्दंवहुवाराणितीलां
भंकजलीभवेत् स्नुहीक्षीरंरविक्षीरं छागागोक्षुर वाकुची

पात्नालगरुडीकोहसचक्रमर्घकर्ईजरः क्रमार्येन्मत्ता
भल्लातात्रिफलात्रिफलात्तुपुनर्नवा निंबत्वचामिदेव
ध्याउटंदेयंत्रयंत्रूयम् यद्धर्षचत्रकालिकांहंडिकायंत्र
कारयेत् चत्रुर्यसंमचेस्यापंनुजालकं पश्चाद्धपरिट्
र्शात्सर्वेस्यापंत्रयत्नतः

भुक्तायावानिशलंहृष्ट्वाचक्षुयोयदिदीयते अचिरेरगोवत्तधारिति
मिरारिगाविषोहन्ति जात्तारोगादीनिस्यंत्तिनभवंतिकदा
चन त्रिफलायांकषायेरापात्तनेयनधावनात् अथके
शरंजनमाह त्रिफलाहचूर्णांतिकरिरागपोध्यवयेत्समम्। लो
हयोस्तुल्योनतैलेनपचेम्ह हृगिननादशराम् तैलत्कल्यस्ये
र गसैर्जाविंतैलंद्विपाचयेत् स्निग्धंभांडगतंम्हमौस्यिपनंमा
सस्तम्हक्रूरेन् सप्ताहंलेपयेन्क्षस्मकदल्याक्ष्वदलौशिरः
निवांतिदीरभोजीस्याद्वालयेत्रिफलाजलैः नित्यमेव
प्रकर्त्तव्यंसप्ताहरंजनंभवेत् जावजीवंनसंदेहोवकचाश्च
भ्रमरोपमा काचमाचीपवीजानिसमंकुसन्तिलंतत्तः त
तैलंग्राहयेघंत्तोस्त्तनस्यकेशरंजनम् लोहमालामल
कल्कैःसजपाजयाकुसमैःसदा स्टंमनस्यंपलितानीहन
पश्यन्तिगंगास्नायोचनरकाणीकास्मर्यामूलमादोहचर

रसमंज० कुकेतकीनांच मूलम् आसैंचूर्णसंमृगंत्रिफलाफलयुतं
तैलमेभिः पचेद्युक्त्यालोहस्यलोहभांडेतितन्नलानिहि
35 तंस्थापयेन्मासमेकम् केशाःकाशप्रकाशाभ्रमरकुलनि ल
भास्त्वरादेवमुक्तः अथ श्मश्रुकिरसमाह वज्रीदुग्धी
रेणसम्राह रुग्धेनभावयेत्तिलम् तत्तैललिप्ताःकेशाःश्मश्रुः
मुक्तोपवृत्त्वत्रि संशयः इतिश्रीपंडितवैद्यनाथपुत्रशा
लिनाथ्याविरचितेरसमंजरीनेत्रअंजनकेशरंजनकथ
नंनामअष्टमोध्यायः कर्पूरंटंकणरसंक्षन्तलयंसरति
रसंमधु मर्द्दयित्वालिपयेल्लिपस्थित्वाग्रामंतेषुवच
तत्तोप्रक्षालयेल्लिंगं रमेद्रासायथोचितम् वीर्यस्तंभ
करोत्येसोसम्यग्गौर्जनोदितम् अन्यच्च केकलास्य
पुंच्छं मद्धिकापत्रतत्तज्जाभिःसाकनिग्विकाधायान्तरावीर्ज
वै वा

नमुंचति: अथान्यप्रकार: मधुनापद्मबीजानिपिष्ट्वा
नाभिंप्रलेपयेत् यावत्पृष्ठत्यसौलेपस्तावद्वीर्यंनमुंचति
अन्यच घटिकोडंकसंगरघृतनवनीतेन पेषयेत् तेनले
पयेत्पादौशुक्रस्तंभप्रजायते जावत्रस्पृशंतेभूमौता
वस्यात्त्रात्रसंशय: अन्यप्रकार: स्थूलमीनंसमादाय
तस्यस्वर्णानिवेष्टयेत् उद्घाटनेकृतेकिंचिवक्त्रेवीर्यंन
मुंचते अन्यमंत्रम् घनक्रोडस्यदंष्ट्रायादक्षिणेन
समाहरेत् कट्योपरिबंधेवद्ध:शुक्रस्तंभप्रजायते अ
न्यच दिंडुभोनामय:सर्प्पाकृष्णवर्णान्समाहरेत् ता
स्यास्थिचारयेत्कट्यांनरोवीर्यंनमुंचति विपर्ययेमुक्तो
नास्तिक्रयोगउदाहृत: रक्तापामार्गमूलंतुसोमवारेऽ
भिमंत्रितम् भौमेप्रातस्तुमुधृत्यकट्यांवद्धात्तुवीर्यधृ

रसमंज॰कु अन्यच्च खलखलमंलसंठीकफवाप्यघोडशास्ये १
घोगुडेनानिशिपीतः कुरुते त्रैतपुंसेरेतःपतनंविनाह्लेत हे
36 अन्यच्च सुरसांजलसीमूलंतांमूलेः सहमर्दायेत्तु
नमुंचतितरोवीर्यरेकैकेननसंशायः अन्यप्रकारः
मुष्कसिरारागमूलंहृदंमंगुल्पालिपीडअरतिकाले चि
त्तोंतरानिहितमनाङुंभितपवनच्युतिर्जयाति इति
वीर्यस्तंभनम् वराहवसनेलिंगंमधुनासहलेपयेत्
स्थूलंहृदंचदीर्घंचंमशालिंगप्रजायते लिंगवृद्धिः
अनुराधाध्यनक्षत्रेलांगलीमूलंकाघुवनिषातामं
स्तवस्यातपुंसांखंडकारिणी निशार्षड्डिड्चूर्णेन
भावितेनाजवारिणा प्राणाध्यानंयुक्तेनखंडत्वजा
यतेनृणाम् षंडत्वकरणम् तिलगोक्षुरयोचूर्णं

य

छागीदुग्धेनपाचितम् शीतलंमधुनायुक्तंभक्षितंषं
ढत्वनाशनम् उत्तमाभिस्तुयोजीवोमधुनासहले
पयेत् तेनलेपयत्तेनाभिवर्द्धषंढत्वमुच्यते षंढ
त्वनाशनम् एकएवमाद्धावावीमालत्तीभंगवोरसः
किंपुनस्त्रयसंयुक्तोमधुकर्पूरपारदैः स्त्रीद्रावणम्
मधुसैन्धवसंयुक्तंपारावतमलान्वितः एतोलिंगेन्द्रियो
नामदासीवत्कुरुतेरतिं श्रीवशीकरणम् वृत्तमध्य
स्थितंनामनत्वा होमंचलक्षकम् नद्वाहिदुमाउरधंबं
लिखित्वाशिलयाखिला शुभनक्षत्रसङ्घेरस्यापि
तंमधुनिध्रुवम् स्त्रियमाकर्षतितिक्षिप्रयंत्रमेतन्नशं
सयः स्त्रीयकर्षणि प्रक्षालनेभगेनित्यंकृत्वाम
लकवल्कलैः वृद्धापिकामिकाबालेनकुरुतेरतिं

रससमंज· भासंकोचनम् हरितालचूर्णकलिकालेपात्तन्नेनवारिणा
सद्यो निपतन्ति केशानिचयः कौङ्क्रामिदमङ्गतं कुरुते लो
37 मशातनम् सपन्नवीजसत्तयाभावितापन्नवारिणा ह
ढं ह्वीरणां स्तनद्वद्वमासेन करुते ध्रुवम् मुंडीचूर्णकया
येराप्ठनंतैलंसपाचितम् पतितंयौवनंतस्य स्तनद्व
स्योन्नतं भवेत् स्तनद्वढीकरणम् तंडुलीयकबीजानि
पिष्ट्वा तंडुलवारिणा ऋतौ त्वनस्ना हन्तानि वंध्याकुर्व
न्तियोषितः कांजिकेनत्रपाठष्पापिष्ट्वापिवतिजागताम्
रितौ पुष्पानिषधस्य छन्ते वशयनगर्भिनम् धत्तूरमू
लिकां पुष्पेगृहीत्वाकटिकंस्थितम् गर्भनिवारयत्ये
वरंडावेश्यादियोषिता धूपितेयोनिरंध्रे तुनिवं
काष्टनयुक्तितः रित्वनेरमनेत्सास्त्रीगर्भंडुरवाविव

र्जितः वंध्याकररााम् नागकेशरयुध्यानां चर्गोस
र्पिर्वासमम् पीतस्त्रीलभतेपुत्रंमृत्यौदुग्धान्नभोजा
नम् वीजानिमाल्लिंगस्यदुग्धाखिन्नानिसर्प्पषा स
गर्भमेवकुर्वंतिपानाद्वंध्यामापिस्त्रियम् कुरंडकाश्वग
धाचकर्कोटीशाखिद्वालिका एकैकाकुरुतेगर्भपत्वा
स्त्रीरेरारयोषिता पिप्पलीश्रृंगवेरंचमरिचकंकोसरंत
था घृतेनसहपीतत्वंवंध्यागर्भप्रदंपरम् पुष्योद्धृतं
लक्ष्मणायामूलपिष्टंचकन्यका श्रृतंवंतघृतेनदुग्धाभ्या
पीत्वाघ्राप्नावलोस्तुतम् वंध्यानिवाररााम् पतितंस्तंभ
योद्भूतंकुलालकरमृत्तिका मधुच्छागीपयपीत्वाकिं
वास्वेतोद्भिकर्णिका तिलशर्करयापद्मकेदनमधुना
न्वितः भक्षितावार रत्येवपततंगर्भमंडसः समभाग

हरित्तालतवकीटंक १ कलीचनाटंक१ मितलाबराणकेलितोरसः वालतारा

रसमंज० सिताघुक्तंशालितंडुलचूर्णकम् उदुंबरीशिफाक्काथ
38 पानाद्गर्भस्त्रावशांतिः गर्भपातनिवारणम् मातुलिं
गस्यमूलानि मधुकंमधुसंयुतम् घृतेनसहपीतव्यं
सुखेननारीप्रसूतये मुखाघुपरिदृष्टेनकंदेनपारले
पयेत् लांगल्याश्चरोतौसूत्ते हि प्रमाणंनगाभिरी स
सुखप्रसवयोगोयम् बालवैद्यप्रवक्ष्यामिसमासाद्धवनो
दितम् पृच्छादृद्ध्यादिशोध्दागंमंत्रनत्क्षात्रश्चलनम्
प्रथमेदिवसेवर्षेग्रहान्तिबालकम् नंदायोगनी
नामप्रथमंजायतेज्वरः संकोचोहस्तपादानामति
रोगार्तिश्छर्दिनः सभयत्वंकुत्त्वंचस्तक्ष्मस्यैतिलक्ष
णम् सुनीयेदिवसेमासेवर्षेग्रहातिबालकम् सुन
न्दायोगतीनामग्राहमंगोज्वरोरुचिः प्रलापःकंठ

सोपस्मारछर्दिरित्यादिलक्षणाम् अपराह्णेचवारुरायांपं
चरात्रिंवलिंदत्वापेत चतुर्थेदिवसेमासेवर्षेगृह्णातिवा
लकम् भीषरणान्यामहीरौद्रीयोगिराग्निमुखमंडिनी
तया गृहीतमात्रस्यप्रथमंजायतेज्वरः स्वासकासो
रुचिर्गात्रभंगोद्वर्वलिचेगितम् दिक्षिमार्गेत्यापंचरा
त्रंवलिंदत्वापेत पंचमेदिवसेमासेवर्षेगृह्णातिवालकम्
विडालपलीनाममलक्षणेचदुःशूलंज्वरोरुचिः गात्र
मोटनमित्यादिलक्षणोरोगानद्वालिंदत्वापेत अथषष्ठा
न्हिदिनमासेवर्षेगृह्णातियोगिनी वालुकंसकुलीनाम
स्वासकासोरुचिज्वरः हस्तपादादिसंकोचश्चमस्तुपीडे
तिलक्षणाम् पंचरात्रिंवलिंदत्वास्मैवारुरायांदिशिनी
तपेत सप्तमेदिवसेमासेवर्षेशुःकाभिधाशिशुंगृह्णा
तिरोदनंशोषज्वरकंपादिलक्षणाम् पश्चिमेपंचरात्रंच

रसभंज· वलौदत्तैश्चिरसुम्करवी अष्टमेदिवसेमासेवर्षेगृह्णातिजंन
वन नयागृहीतमात्रस्यप्रथमेजायतेज्वरः शिरःपी
3P डाधनुरोगचक्षुर्नोघांटनोधिषु दक्षिणांदिशिमा
श्रित्यवलिंद्रव्यैःप्रदापयेत् नवमेदिवसेमासेवर्षेगृह्णा
तिबालकम् मार्जितायोगिनीनामगात्रभंगोज्वरादि
त छर्दिप्रलापइत्यादिचिह्नैर्हितस्यलक्षणम् उत्त
रांदिशिमाश्रित्यबलिंतस्मैप्रदापयेत् दशमेदिवसे
मासेवर्षेगृह्णातिबालकम् रोदनीकंपनंछर्दिज्वर
रोदुर्वलत्वादतिरोक्तु छर्दादिंसमाश्रित्यपंचरात्रिंबा
लिंदीपयेत् एकादशेदिवसेमासेवर्षेगृह्णातिबालकम्
गात्रकंपोज्वरास्तीव्रासङ्गृहीतस्यलक्षणम् भानुसखे
दिनेमासेवर्षेगृह्णातिबालकम् पूतनायोगिनीनाम

c

रोदनंवेदनाज्वरः निद्राहीनतास्वरंपीतंवामिराहारस्तन्य
ता उत्तरादिशिमाष्ठिन्यसन्नराचिंबलिंदीपेन एकोमस
रव्येदिवसेमासेवर्षेगृह्णातिबालकम् भद्रकालीज्वरो
निद्रावामहस्तस्यकंपनम् वेदनारुचिनिश्वासोकायः
पीताविचर्चितम् पूर्वदिशिसमासाद्यबलिंदव्येःप्रदाप
येत् चरदस्दिनेमासेवर्षेगृह्णातियोगिनी बालवुन्
र्वनामस्वासकासोरुचिज्वरः स्तनकुलोचिन्हमित्यादिद
तिरोधावलिंद्विपेत् विकारदिवसेमासेवर्षेगृह्णाति
नयनोद्दे" योगिनी कुमारवेगज्वरःशोषादिवेष्टितम् नैऋत्या
दिसमासाद्यसन्नैरानंबलिंदिशोन्त बालेसंस्थापयेत्पर
श्वात्वांततोयेनमंत्रवत् नदीतीरचयाह्निकमाम्रपादेवी
स्वरूपकम् कुसुमपूजाचकर्तव्यंधूपदीपादिभिस्तवतः

रसमंज॰ वटकांलड्डुकांपूजा अग्रभक्तंगुडोदधि चलवैरीपताका

अप्रदीपाधूपचंदनम् पूजयेसर्वदेवानांअपरान्हे॥

तथावालिं सर्वत्रनामलेदेनवलिंदानप्रजायते ॐन॥

मोभगवतेअमृतदेवीवालंमचवलिंग्रहानस्वाहा

सर्वत्रवलिनिवेशनमंत्रः इतिवालमंत्रः इतिश्रीपंडित॥

वैद्यनाथपुत्रशालिनाथविरचितेरसमंजरीविर्यस्तं

भादिकोलकप्रहनिवाररसाकथनंनामनवमोध्यायः

अथकालज्ञानस्यविज्ञानंप्रवक्ष्यामियथाश्रुतम्

जीवितंमरणंयोगीज्ञात्वाज्ञानातिनिश्चितम् काल

ग्रहस्ययसंदृष्टासंपुटकजगत्र अचैववोधप्रभो

नेवीसेवधयंभक्तपक्ष्यति रसंरसायनंयोगंकालंज्ञा

त्वासमाचरेत् तस्याज्ञानेदृथासर्वक्रोशखवीर्थ

40

ध्यते दूरोरक्ताकथाहृसावसमोदंतीजटीमुंडितः
तैलाभ्यंक्तशरीररज्जुकाद्यंतेनेनात्रिष्ठशनित्तः भस्मी
गात्रकपालमांशुभुक्तसर्योस्तिशव्याकुलीयः सू
न्यःस्वरसंस्थितोगवतोकालोनलस्यादसौ इतिदू
तचेष्टा कस्माच्चित्तविकृतेरेकस्मात्पुरुषोत्तमः
षड्कस्मादिन्द्रियोत्पत्तिःसंनिपातोग्रलक्षराम्र श
रीरंषोत्वंयस्यप्रकृतेविकारोभिर्भवेत् तत्वारिष्टंसमासे
न डोंनमोपारादाम्रतलवंगगंधकभागयुग्ममरिचे
नमिश्रीतं कनजानिकमर्धभागिकांत्तिरीफलर
सेनमर्द्दितम् भृंगराजरसनिंबुकार्द्रकैर्नागवल्लिजर
सेनमार्द्दितं मात्रामात्रमनुपानयोगतसद्यएवजठरा
ग्निदीपतम् स्वासकासकफपांडुनाशनंकामंदस्तरव

रसमंज॰ संशुद्धिदं सेव्यतां सकलरोगनाशनं रामवाराग्गुटिकारसा
यनं इति श्रीरसमंजरी समाप्तम् शुभमस्तु ॥ ॥ ॥
५१ सूततारहाटकवज्रारितान्त्रलोहं च माक्षिकम् तालं नीलां
जनं तुत्थमहिफेनं समांसकम् पंचनालवणान्यं च भा
गमेकं विमर्दयेत् वचीक्षीरै दिनैकं तरुदुग्धे हाभ्रघरे पचे
त् मारवेकमाहूकद्दावेलहयेवातनाशनम् पिप्पली
मूलजं क्वाथं सक्रमनुपाययेत् सर्ववातविकारां
स्तु निहंत्यासेपकादिकान् इति वातनाशनरसः
२॰ ॥ग्र॥२॥ टंकपारा टंक २ आसगंधटंक २ नीकडीत्रलौ
चीदाराग टंक २ लौंग टंक २ हरकुपराराग ज्वारादाम ६॥
गुडपुरारागादाम ८ घीउदाम ४॥ मालाउयगा चीत्राद
म १॥ डेकारी आलकडी आकने पंजीहालाराग कयरी

कुटीदीलेसती तीनपारापाराण धतूरेदेरसकरीखरलक
रसाणदेकादीआलकडीआतपथापजीहेसमेनखरलराण बापदा
रदाम १७८द १ देयाखरलप्रह १ आडगेदीजट चौ
कराकरी पारादाम २ पा३ करीभीखरलकरराणप्र० १
चीरेहाफू पाराणटंक २ पा३ करीखरलकरराण दाम २
गुडपाराणखरलकरराणप्र० १ दाम २ घीउवेरा ३ पाराण
खरलेकनेगुडेकनेहोरवसनचीरेपा २ समेन डखलपा
कुटराणीआप्रहर रा घीडगुड जेरेहदाहोपसेगुरदेपा
राण माशा २८ अठा३ कररराणीआगोलाआं ४ दीनप्रतीखा
णीदीन ७ खाराणीआ दिन ९० अलुराणखाराण वीरे
चकरीडोषदवारीण अन्न३ करखाराण खरउवाडजाये
सीपीआ २ गोके घीडएवी चतलराणी छाहिविच प्र० ४

८

रसमंज॰ररवरागिश्च्या पेठेदारसगूत्रमहिदा चूनाकली जंगलीपो
42 प्या १ हरताल एमा १ रती २ षंडट॰१ मरर ५ विजयादा
म ४ पारासेर २४ घीउदाम ४ जायफल केसर मासा १
अलाचीम्यावुजीश्च्या २ २ संगाडेपलासेदेम्हूलेरसेवीच
गोलीश्च्यावटरागिश्च्या मासेर निंवुदारसपीरागपीछेरता
फुले वंधेजल— वेदवदगुराग एथ्वीसंठीमरिचटंकराग २
चक्रपर्योवासनामश्च्यरसः त्रिपुरभैरवः हरस्वा——व
कासंचपीनसंतस्यानिश्च्यत नंमिध्यंचम्पंगवेरंचनिर्गुं १
डीश्च्यपुनः पुनः गुंजवा पुगुंजवावलहद्दूप्रयोजयेन्न
डौषघसीनेवानदी ॥ ४ ॥ श्रुभमस्तु यान्सर्वजगताग १
सम्वत् १९८९ कार्तिक वदि प्र॰ २ तृतीये सोम्यवासरे समाप्तं
लि॰ साधुराममुलाजम मंदर श्री रघुनाथजी पुस्तकालयजं॰